

KOVÁCS ISTVÁN

A Balti-tenger menti csoda

„Az árut az eladótól kérje”. Élelmiszerbolti „kínálat” a nyolcvanas évekből

A társadalmi forrongásnak és a párton belül folyó hatalmi harc alakulásának eredményeként 1956 októberében a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkári székébe került Władysław Gomułka kétségtelenül kilógott a szocialista tábor vezetőinek sorából. Többek között ellenállt Moszkva nyomásának abban is, hogy nem válalta a lengyel vidék térszerűsítését. Ennek nem ideológiai, hanem gyakorlati okai voltak: a kollektivizálás, mint ezt a sztálinizmus korának lengyelországi kísérletei bizonyították, olyan társadalmi, gazdasági következményekkel járhatott volna, mint akár az éhínség. Maradt tehát a szocializmus építésének hagyományos, szintén sztálinista módja, amely az ipar, elsősorban a nehézipar erőltetett ütemű fejlesztésén alapult.

Hogy e vonatkozásban Gomułka mekkora sikereket könyvelhetett el, azt az 1960-as évek második felére mind élesebb vonalakkal kirajzolódó gazdasági válság is bizonyította. Ezt persze egy ideig elfedték a mutatók. Az egyik leglátványosabb ezek közül az volt, hogy Lengyelország a háború utáni semmiből a világ ötödik legnagyobb hajóépítő hatalmává nőtte ki magát. Igaz, főként szovjet piacra gyártotta a nyugati elektronikával

felszerelt vízi járműveket, tengeri szállítóeszközöket, amelyekért Moszkva bonyolult KGST-s áttételekkel fizetett (a vicc szerint agyaggal, amelyből viszont kiváló minőségű téglákat lehetett gyártani a titkosszolgálatoknak). A szzczecini és gdański gyárak kedvező áráikkal a hajóépítésben legelsőik közé tartozó Nagy-Britannia és Norvégia piacaira is betörték. Vonzó ajánlataikat a munkások vadkapitalistákat megszegényítő kizsákmányolásával – munkaversenyel, az érintettek számára mind kedvezőtlenebb „normarendezéssel”, a munkavédelmi előírások semmi-

bevételeivel – alapozták meg. Nem véletlen, hogy a szzczecini, gdyniai és gdański hajógyárak hegesztői és festőmunkásai negyvenéves korukra azt a benyomást keltették, mintha nyugdíj előtt állnának.

1967-ben a Gdański Lenin Hajógyárban szörnyű baleset történt: az elvégzendő munka gyorsaságának, eredményességének fokozása érdekében hermetikusan lezárt Konopnicka nevű hajó törzsében huszonkét ember bennégett. A munkások tűzhalála hétpecsétes titok maradt. A gyár vezetősége, hogy a zúgolódókat elhallgattassa, némileg megemelte a béreket. Leghangosabban egy pár hónappal korábban felvett, Lech Wałęsa nevű huszonnégy éves villanszerelő dohogott. „Úgy hajtanak bennünket, mint a lovakat. De a lovakat legalább etetik és itatják, s nem hagyják bennégni az istállóban” – ismételte.

A hajóépítő munkásokban felgyülemlett elégedetlenség és elkeseredettség 1970 decemberében robbant. A gyúanyagot az alapélelmiszerek árának december 12-i (szombati) meglepetésszerű felemelése, pontosabban „kiigazítása” jelentette. A Párt hiába érvelt azal, hogy a drágább televíziós készülékek, a fogpasz-

ta és a műanyagcipő árát csökkentette, hétfőn reggel 6 és 7 óra között a Gdański Lenin Hajógyár több részlege sztrájkba lépett. A következő órákban a munkabeszüntetés az egész hajógyárra kiterjedt. A sztrájkolók az áremelések visszavonását és a normáknak a dolgozók számára kedvező rendezését követelték. Az igazgatósági épület előtt összegyűlt mintegy háromezer ember egy része délelőtt 11-kor a Vajdasági Pártbizottság székháza elé vonult. 14 óra körül mintegy háromszáz munkás jelent meg a Gdański Műegyetem

A Szolidaritás bírósági bejegyzéséről szóló indítvány benyújtása után – Varsó, 1980. szeptember 24.

udvarán, hogy felszólítsa a diákokat: csatlakozzanak a menethez. A demonstrálók képviselője egyben bocsánatot kért az egyetemistáktól a munkásoknak az 1968-as diákmegmozdulások iránt tanúsított közönyéért. Ez azonban mit sem változtatott a karácsonyi szünetre készülő hallgatók elzárkózó magatartásán.

Nem sokkal este 17 óra után a hosszú gumibotokkal felszerelt rendőrök kiszorították a tömeget a Vajdasági Pártbizottság székháza előtti térről. De másnap reggel 7.15-kor a Gdański Hajógyárból és Hajójavító Üzemből újabb tömeg vonult a Vajdasági Pártbizottság épülete elé, többek között Lech Wałęsával az élen. Onnan a munkások a Városi Rendőrkapitánysághoz mentek, hogy az előző napon letartóztatottakat kiszabadítsák. Itt dördült el az első halálos lövés, amelyet egy pánikba esett menekülő rendőrtiszt adott le egy útját álló fiatal munkásra. A tömeg azonnal meglincselte a rendőrt. Állítólag itt történt az is, hogy – az összetűzést elkerülendő – a tüntetők sorából kivált

egy munkás, és a rendőrség épületéből hangosbemondóval próbálta távozásra bírni a tömeget. A „kompromisszum-kereső” Lech Wałęsa volt az illető, akit társai válaszul leáruoltak. Lehetséges, hogy Gomułka a Politikai Iroda hirtelen összehívott ülésén éppen azokban a percekben engedélyezte, hogy a Tengerpartra vezényelt katonai és rendőri erők használhassák fegyvereiket.

A Wałęsa iránti bizalom a rendőrkapitányság előtti felfokozott hangulatban csak átmenetileg rendülhetett

meg. Ezt az a tény is bizonyíthatja, hogy röviddel ezután beválasztották a sztrájkbizottságba, amely elrendelte: a keddről szerdára virradó éjszakát töltsék a Hajógyárban..., amelyet másnap reggelre körülvevett a rendőrség és a katonaság. Az igazgatóság figyelmeztette a munkásokat, hogy aki a gyár területét elhagyja, azt lelövik. A lengyel hadseregben fenntartás nélkül bízók emberek meg voltak győződve róla, hogy ilyesmire nem kerülhet sor. „A hadsereg velünk van!” – kiabálták történelmi ráolvasóként az ilyenkor előírással mondatot. Sokan átmásztak a kerítésen, hogy közvetlen közlelőre értsenek szót az egyenruhásokkal, vagy... hazamenjenek. A figyelmeztető lövések leadása után

a katonák már az emberekre tüzeltek. Ketten azonnal meghaltak, tizenegyen megsebesültek. Ezt követően helikopterről is tűz alá vették a gyár udvarát. A munkások sokáig nem akarták elhinni, hogy lengyelek nyitottak rájuk tüzet, sokan úgy vélték, hogy lengyel mundurba bújtatott oroszok állnak velük szemben. Nem maradt más eszközük: sztrájkba léptek...

Évek múlva maga Wałęsa így emlékezett vissza az 1970-es tengerparti eseményekre: „December elemi erejű robbanás volt. Nemcsak az én személyes tapasztalatomnak bizonyult, hanem az egész gdański, gdyniai, szczeni közösségnek tapasztalata lett. A konfliktusok erővel történő megoldásának tapasztalata, a kudarc keserősége, az álmok elvetélése. De megmaradt a remény.” A reményről szólva megemlíthető, hogy pár héttel a hajógyár előtti vérengzés után Lech Wałęsa is teli torokból kiáltotta a Gomułka helyére lépő új első titkár, Edward Gierek teátrális „Segítetek?!” kérdésére a választ: „Segítünk!”

Giereknek nemcsak a lengyel munkások segítettek, hanem a nyugati bankok is. A hetvenes évek első felében olcsó hitelekkel árasztották el Lengyelországot. Ezek egy részét a lengyel pártvezetés az életszínvonal emelésére, egy részét infrastrukturális beruházásokra, nagyobb részét pedig – a szocializmus építésének hagyományos reflexeként – a nehézipar fejlesztésére fordította. De csurrant-cseppent Gierek környezetének is. Ennek következtében a kéréses kezű Gierek mítoszát apránként felváltotta az enyveskező kommunista „boss” híre.

A XVIII. század derekának lengyel–litván államáról terjedt el, hogy „a Nemesi Köztársaság agyaglábakon áll”. Az olajválság kirobbanása azt bizonyította, hogy a Lengyel Népköztársaság, vagyis a lengyel gazdaság áll „agyaglábakon”. Hogy a helyzeten javítson, 1976 júniusában Gierek is áremeléshez folyamodott, kissé óvatosabban, mint Gomułka, de az intézkedésével kiváltott reakció majdnem ugyanolyan volt, mint 1970 decemberében. Ezúttal nem a Tengerparton, hanem a közép-lengyelországi Ursusban és Radomban robbantak ki zavargások. Az utóbbi vajdasági székhelyen a tüntetők által felgyújtott pártbizottsági épületből csak helikopterrel tudták kimenteni a bennrekedteket.

1976 elején, tehát még hónapokkal a radomi és ursusi események előtt, Lech Wałęsa egy hajógyári szakszervezeti gyűlésen indulatos felszólalásban tette szóvá, hogy Edward Gierek elárulta a munkásságot, s ennek legbeszédesebb bizonyítéka nem is az életkörülmények hirtelen romlása, hanem az, hogy ígérete ellenére sem nevezte meg az 1970-es vérengzések felelőseit, s nem állított emlékművet az áldozatoknak. (1970 decemberében közel 1200 embert lőttek agyon és sebesítettek meg a tengerparti városokban.) Wałęsa még azt is hozzátette, hogy a szakszervezet ebben a formájában legfeljebb „bábuk szövetsége”, amely képtelen a munkások érdekeit képviselni, vagyis teljes egészében átalakításra szorul. Szavait óriási ovációval fogadták a teremben... Egy hét múlva elbocsátották az állásából. Sikerült ugyan rövid idő múlva egy épületgépészeti javítóállalatnál elhelyezkednie, de a rangos hajógyárból történt eltávolítá-

sát kudarcként élte meg, jóllehet a fusizással kiegészített jövedelme nem volt kisebb a korábinál.

Azokat a munkásokat, akiket a radomi és ursusi megmozdulások után különféle vádak alapján – rosszabb esetben – nyolc-tíz esztendei börtönre ítélték, összehasonlíthatatlanul nagyobb csapás érte, mint az állásából néhány hónappal korábban kirúgott Wałęsát. A szocialista rendszerben gyakorlattá vált megtorló intézkedések azonban a lengyel történelemben (és egyáltalán a munkásmozgalom történetében) addig soha nem tapasztalt reakciót váltottak ki... Az értelmiség – mit sem törődve saját pillanatnyi érdekeivel, pontosabban kényelmével – váratlanul a bebörtönzött munkások mellé állt. Persze lehet, hogy kiállása csak a kül-

Lech Wałęsa és Bogdan Lis – Varsó, 1980

só szemlélő számára tűnt fel meglepetésszerűnek. Az 1968-as tavaszi diákmegmozdulások után több ezer hallgatót távolítottak el az egyetemekről, főiskolákról. Sajátos büntetésként ők csak a „termelésben” helyezkedhettek el. Ennek következtében egész Lengyelországban szétszóródtak. Talán róluk írta Zbigniew Herbert a *Fortinbras siratóéneke* című versében, hogy „Dánia börtön...”

1976 szeptemberében Jacek Kuroń vezetésével megalakult a Munkásokat Védő Bizottság (Komitet Obrony Robotników – KOR), amelynek tagjai a nyilvánosságot vállalva követelték a bebörtönzött munkások szabadon engedését, és szervezték meg a támasz nélkül maradt családok segélyezését. Annak szellemében, amit Adam Michnik meghirdetett – „Ne gyűjtsd fel a bizottságot,

hanem hozd létre a sajátodat!” – apránként kiépítették a „második nyilvánosság” mind jobban működő struktúráját, amelynek a vándoregyetem, a cenzúramentes könyvkiadás, a történelmi és kulturális folyóiratok

Tábori mise a gyárkapunál – Gdańsk, 1980 nyara

megjelentetése ugyanúgy a részét képezte, mint a tájékoztató közlönyök több ezer példányban történő terjesztése a munkások között. Nem véletlenül jelent meg *Robotnik* (Munkás), majd *Robotnik Wybrzeża* (Tengerparti Munkás) címmel hetilap is.

A KOR 1977. február 11-én Varsóban kiadott 7. számú közleményében többek között az alábbi témákról tájékoztatnak: A bíróságok és fegyelmi bizottságok elítélteiről összeállított adatok; A KOR által nyújtott segítség; Azoknak a személyeknek a névsora, akik a munkások elleni megtorlásban túlbuzgóak; A segélyakciókkal kapcsolatos megtorló intézkedések és a KOR elleni hivatalos eljárások; A KOR tagjainak címei és telefonszámai. A KOR, majd az 1977 nyarán megalakult Társadalmi Önvédő Bizottság (Komitet Samoobrony Społecznej – KSS) 1981 szeptemberéig 48 hasonló tartalmú nyilatkozatot tett közzé.

A rendőrség és a biztonsági szolgálat különféle szervei gyorsan fel tudták volna számolni a lengyel társadalomnak ezt a következetesen törvényességre, alkotmányosságra apelláló ellenállását, még ha a szocialista

hatalomnak az 1975-ös helsinki egyezmény aláírásával vállalt kötelezettség meg is kötötte a kezét. De nem ez jelentette a legfőbb visszatartó erőt. Ha a párt hagyományos reflexszel lép fel a másként gondolkodókkal szemben, féltő, hogy befagytak volna a hol így, hol úgy csordogáló nyugati kölcsönök csapjai. Nyilvánvaló, hogy a hatalom a hitel-felvétel lehetőségét szem előtt tartva s nem csupán a társadalmi nyomásnak engedve „kegyelmezett meg” 1977 tavaszán a bebörtönzött munkásoknak, s nem sújtott le a korábbi kíméletlenséggel az Ifjú Lengyelország Mozgalma (Ruch Młodej Polski – RMP), az Emberi és Polgári Jogok Védelmének Mozgalma (Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywateli – ROPCiO) nevű politikai jellegű szervezetekre.

1978 április végén a Gwiazda házaspár gdański lakásán megalakultak a Szabad Szakszervezetek, amelyekhez egy hónap múlva Wałęsa is csatlakozott. (Röpiratterjesztés és plakátragasztás lett a feladata, amelynek eleget is tett, s emiatt többször letartóztatták.) Ettől kezdve a munkás-ság oltalmazása nem csupán az értelmiség ügye volt. A munkások apránként megtanulták, hogy a maguk erejéből, a saját eszközeikkel miként védekezhetnek. Az ilyen jellegű felkészültségnek, képzettségnek az önművelés is részét jelentette. Magabiz-

tosságukat, az önmagukba vetett hitet egy nem várt esemény sokszorozta meg: 1978 októberében Krakkó püspökét, Karol Wojtylát választották pápává, aki II. János Pálként szülőhazáját jelölte meg első külföldi látogatása célállomásául. A pápa 1979-es júniusi lengyelhoni zarándokútjának lényegét az 1980–81-es lengyel forradalom történetét hűvös tárgyilagossággal megíró, de olykor lelkesedni is tudó Timothy Garton Ash az alábbiakban látja: „II. János Pál emberi lények ezreinek adott ismét önbecsülést, megújult hitet; az egész nemzetet lobbantotta új büszkeségre, és a társadalom egészében ültette el saját lényegi, esszenciális egységének új tudatát.”

A mezőgazdaságnak az 1970-es években is aránytalanul kevés támogatás jutott, pedig Gierek utóbb, az 1990-es években azt vallotta, hogy a növekvő adóssá-

got az 1980-as évek kiemelkedően jó terméseinek jövedelmeivel lehetett volna hathatósan csökkenteni. Ekkor kelt nyilatkozatai szerint ő 1976 után sem tartotta olyan reménytelennek a lengyel gazdaság helyzetét. „Kormányzásom tíz éve alatt csaknem megkétszereződött Lengyelországban a nemzeti jövedelem: 945 milliárd zlotyról 1939 milliárdra nőtt. A GDP növekedése nyolc és fél százalékos volt, s ezzel Lengyelország a legdinamikusabban fejlődő országok közé tartozott” – mondta látható elégedettséggel, mellőzve azt a nem elhanyagolható tény, hogy az ország adóssága 1980-ban már közel 20 milliárd dollárra rúgott. A társadalom vezető ereje, a munkásosztály akkoriban nem tükrözte Gierek utólagos elégedettségét. 1977 után már a gyufa és a vécépapír is hiánycikknek számított, s nemegyszer fordult elő az, hogy az alapvető élelmiszerek közül

emberi rendet, a munkást igavonó barommá tette, akinek élete a gürcölés, a fekete vonat és a sorban állás”.

A megalázott, de mind öntudatosabb lengyel munkás e helyzet ellen lázadt fel 1980 nyarán. Amikor augusztus 14-én a Gdański Hajógyárban kirobbant a következményeiben történelminek bizonyuló sztrájk, már több mint egy hónapja érkeztek a „hangulatjelentések” a Központi Bizottság illetékes osztályaira a különböző elsősorban kelet-lengyelországi gyárakban, üzemekben tapasztalható munkabeszüntetésekről. Ezeket azonban sem a hatalom, sem az ellenzék vezetői nem értékelték úgy, hogy sorsdöntő események kiváltói lehetnek. Olyannyira nem, hogy Gierek – Brezsnyev vendégeként – július 27-én Szocsiba utazott eltölteni „évi rendes szabadságát”. A neves ellenzékiek többségükben a tengerparton süttették magukat a nappal. Egyedül

Sztrájkolók 1980-ban

többet jegyre sem lehetett kapni. A baloldali indulású ellenzékiek, Jacek Kurońnal és Adam Michnikkel az élen, egyetértettek a pápa arra vonatkozó állításával, hogy „a kommunista rezsim feje tetejére állította az

Jacek Kuroń érezte meg, hogy történelmi idők köszönhetnek be, s augusztus első felében lakása információs központként működött mindaddig, míg ki nem kapcsolták a telefonját. Adam Michnik a nyár közepén egy

hónapra bevette magát a Tátra fenyveseibe, hogy zavar-
talan magányban írhasa meg elemző esszéjét a kom-
munizmusról, a KOR-ról és a jövőbeni teendőkről. Mire
augusztus közepe táján visszatért Varsóba, s tájékozód-
ott a Lengyelországban kialakult helyzetről, rá kellett
döbbednie, hogy téziseit megcáfolták az események, s
80 oldalnyi irománya – saját szavaival – „csak vécé-
papírnak jó”. Ez azt jelenti, hogy nem érzékelte pontos-
san, mi történik, illetve minek kell történnie. Amikor

het, hogy meg tudtam volna győzni őket. Szerencsére
letartóztattak, nem mentem oda, és nem tudtam sen-
kit semmiről meggyőzni, s így létrejöhett a Szoli-
daritás... nélkülünk és ellenünk, de mindvégig úgy
tartottuk [Kurońnyal együtt – K. I.], hogy a mi gyerme-
künk volt. Házasságon kívüli.” Apaként – tegyük hozzá
Michnik stílusában – Lech Wałęsa nevezhető meg.

Az augusztus 14-i gdański sztrájk kirobbanását köz-
vetlenül az váltotta ki, hogy egy héttel korábban – öt
hónappal a nyugdíjazása előtt – elbocsátották
a hajógyárból a harminc éve ott dolgozó s köz-
tisztületnek örvendő Anna Walentynowicz as-
szonyt, aki nemcsak a munkások érdekében
emelte fel rendszeresen a szavát, hanem a sza-
bad szakszervezetek eszméjét is terjesztette. A
Gdański Hajógyár munkásaihoz intézett, An-
na Walentynowicz sorsát ismertető sztrájkfel-
hívásban a következők olvashatók: „...Az egész
ügy lefolyása arra mutat, hogy a Hajógyár igaz-
gatósága sem a közvéleménnyel, sem a törvé-
nyes előírásokkal nem törődik, s megsértve
azokat, kénye-kedve szerint cselekszik. Anna
Walentynowicz azért kényelmetlen, mert pél-
dája másokra hat. Azért lett kényelmetlen,
mert másokat védett és meg tudott szervezni.
...felhívunk benneteket, hogy lépjete fel Anna
Walentynowicz védelmében. Ha nem teszitek
ezt, sokan fogtok osztozni a sorsában.”

A felhívást a Szabad Szakszervezetek Alapí-
tó Bizottsága és a Tengerparti Munkás szer-
kesztősége, többek között Bogdan Borusewicz,
Andrzej Gwiazda és Lech Wałęsa írták alá.
Wałęsát, aki augusztus eleje óta már öt gyermek
apjának mondhatta magát, pár héttel azelőtt
bocsátották el sztrájkszervezés miatt egy villa-
mossági gépgyárból. Augusztus 14-én a sztrájk
kirobbanása után a kerítésen átmászva jutott
be annak a hajógyárnak a területére, ahonnan
több mint négy évvel azelőtt örökre kitiltották.
Ő 1970 decemberének tapasztalatai alapján azt
tartotta legfontosabbnak, hogy a munkások az
elégedetlenségüket ne vigyék a gyárkerítésen kívülre,
azaz ne tüntessenek, mert az kiválthatja a rendőrség és
katonaság brutális fellépését.

A sztrájk kapcsán meghirdetett program, Anna
Walentynowicz és Lech Wałęsa visszavételén kívül, a
következőket tartalmazta: a Decemberi Áldozatok Em-
lékművének felépítése és 2000 zloty fizetésemelés a
gyár minden dolgozójának. Ennek elérése céljából je-
lentették be a gyárfoglaló sztrájkot. Az igazgatóval folyó
tárgyalásokat az udvarra szerelt hangszórókon át min-

A Munkások '80 című film plakátja

ugyanis hírt vette annak, hogy Gdańskban a hajógyá-
ri sztrájkolók szabad szakszervezetek létrehozását kö-
vetelik, mélységesen megdöbbedt. Erről Daniel Cohn-
Benditnek adott interjújában a következőket mondta:
„...független és önigazgató szabad szakszervezetek.
Jacek [Kuroń – K. I.] tudta, hogy a kommunizmusban
ez lehetetlenség. Én is tudtam, hogy ez képtelenség, s a
gdański hajógyárba akartam menni, hogy meggyőzzem
az ottaniakat arról, hogy az erre vonatkozó ponthoz ér-
telmetlen ragaszkodni. Mivel ismertek és szerettek, le-

denki hallhatta. Két nap múlva a munkás-ság helyi sikert könyvelhetett el, s nagy részük elhagyta a gyárat. A fentebb jelzett követelések teljesítésére aláírással hitelesített ígéretet kaptak azzal a kikötéssel, hogy csak 1500 zlotys fizetésemelésről lehet szó. Addigra azonban a Hármavárosban már több tucat üzem és vállalat sztrájkolt, hogy a Gdański Lenin Hajógyárral kifejezze szolidaritását. Ha a hajógyár ebben a helyzetben meghátrált volna, a többi üzemet egyenként „fejezik le”. Ezzel kárba vesztett volna annak az esélye is, hogy a legfontosabb követelés megvalósítására, a szabad szakszervezetek kiharcolására a munkásokat mozgósítani tudják. Amikor ez a veszély a sztrájk befejezésére felszólító Lech Wałęsában tudatosodott, bejelentette a munkabeszüntetés folytatását. Ez találkozott a hajógyári munkások többségének akaratával.

A sztrájkmozgalom új szakasza másnap, vasárnap a Jankowski atya által a gyáruddvaron tartott szentmisével kezdődött, amelyen ötezer munkás vett részt, továbbá a családtagok hatalmas tömege – a kerítésen kívül. A misén a hatvan évvel azelőtti Visztulai Csodáról is megemlékeztek. (A József Pilsudski vezette lengyel hadsereg akkor, 1920 augusztusában Varsó alatt tartóztatta fel, majd verte vissza a világforradalmat Németországba „exportálni” és a 123 éves rabságból éppen csak feltápáskodott Lengyelországot szovjetizálni akaró Vörös Hadsereget. A közben módosított „világforradalmat” 1979 végén Afganisztánba „telepítette át” a szovjet hadsereg – nem kis nehézségek árán és kétes sikerrel.) De 1980 augusztusától hosszú időn át már a Balti-tenger menti csodáról beszélt a világ.

A Hármavárosban kirobbant sztrájkok koordinálására augusztus 16-ról 17-re virradó éjszaka megalakult az Üzemközi Sztrájkbizottság. Az általa megfogalmazott követelések első pontja a párttól és a munkaadóktól független szakszervezetek létrehozása volt – a Lengyel Népköztársaság által is aláírt és így kötelező nemzetközi egyezmény szellemében. De a 21 pont között szerepelt a szólás- és a vallásszabadság biztosítása is, továbbá az 1970-ben és 1976-ban elbocsátott munkások és a meggyőződésük miatt kizárt egyetemi hallgatók visszavétele eredeti státuszukba. Augusztus 18-án Szczecinben is sztrájkok robbantak ki, amelyek tovább terjedtek Słupskra és más városokra: ez ap-

II. János Pál és Lech Wałęsa a Szentatya 1987. évi lengyelországi látogatásakor

ránként megteremtette a Tengerpart magatartásának 1970-re emlékeztető egységét.

Ugyanezen a napon a Hármavárosban már 156 üzem és gyár csatlakozott a sztrájkhoz. Közben augusztus 15-én – az aggodalmaskodó Brezsnyev ösztökélésére – hazatért a Szovjetunióból Edward Gierek, akit sokkolt a sziléziai bányászok és kohászok mozgolódása. Hogy valamiképpen befolyásolja őket, augusztus 18-án este tartott televíziós beszédében a leghatározottabban elítélte a munkabeszüntetéseket. Szavai nem váltották ki azt a hatást, amit bő kilenc és fél évvel korábban; másnap ugyanis a tengerparti városok szinte minden üzeme és gyára beszüntette a munkát. A Lengyel Írók Szövetsége is csatlakozott a sztrájkhoz, s több tagja Gdańskba utazott. Augusztus 21-én Mieczysław Jagielski minisz-

Rakowski miniszterelnök-helyettes és Lech Wałęsa 1981. március

terelnök-helyettes vezetésével kormánydelegáció érkezett a Gdański Lenin Hajógyárba, hogy a már ország-szerte ismert 21 pontos követelésről tárgyaljon. Két nappal később az ellenzék ismert tagjai: Tadeusz Mazowiecki és Bronisław Gieremek is jelentkeztek a hajógyár gondosan őrzött kapujánál, s vezetésükkel megalakult az Üzemközi Sztrájkbizottság szakértő testülete. *Szolidaritás* címmel még aznap *Sztrájk tájékoztató Közlöny* jelent meg. A Jagielski és Wałęsa között folyó megbeszélés több száz munkás, újságíró, színész, külföldi tudósító jelenlétében folyt, s az érvek és ellenérvek ütközését kihangsúlygották a gyáruddvarra is.

Az Üzemközi Sztrájkbizottság elnöki tisztét betöltő Lech Wałęsának kitűnő szövetségesei voltak a vele „azonos oldalon” ülő Bogdan Lis és Andrzej Gwiazda személyében (előbbi az Üzemközi Sztrájkbizottság Elnökségének elnökhelyettese, utóbbi a tagja volt). Emellett támogatta őt a munkások megmozdulásával a „túloldalon” csendben rokonszenvező Jerzy Kołodziejcki gdański vajda és Tadeusz Fiszbach, a Gdański Vajdasági Nemzeti Tanács elnöke is. A helyzetértékelés szempontjából meghatározó volt mindaz, amit Andrzej Gwiazda az augusztus 26-i ülésen mondott: „Rendszerünk változnak ugyan, de a válságok állandóan ismét-

lődnek, mint ezt 1956, 1970, 1976, 1980 bizonyítják. ... És egyre rövidebbek a köztes időszakok, amelyek amellett, hogy politikai krízisbe torkollnak, gazdasági válsággal is társulnak. Azért, mert a munka világának semmi hatása sincs mindarra, ami történik.”

Kezdetben a világ közvéleményét meghökkentette, hogy a sztrájkolóknak lelki, szellemi küzdelméhez hozzátartozott a gyáruddvaron óriásdarura függesztett „Az ember szabadnak születik és szabadon él” felirat alatt tartott szentmise, szavalóest, író-olvasó találkozó is. Hogyan lehetséges az, hogy a munkásság harci eszközei között a szentostya, a Czesztochowai Fekete Madonnát és II. János Pál pápát ábrázoló kítűző is szerepel? – tették fel álszent módon a kérdést a nyugat-európai szalonbaloldaliak is, akik igyekeztek mit sem tudni a szovjet térség dolgozó osztályainak valóságos életkörülményeiről. Kényelmes zavaruknak nem az volt-e az igazi alapja, hogy a munkásság által életre hívott Szolidaritás kiválthatta volna a szovjet fegyveres beavatkozást, s akkor a „haladó értelmiségiek” ismét ugyanúgy tétlenül moshatták volna kezeiket, mint 1956-ban vagy 1968-ban? „Csak az oroszok be ne avatkozzanak!” – aggodalmaskodtak velük együtt a nyugati nagyhatalmak kormányai is.

Adam Michnik

A Szolidaritást létrehozó lelki, szellemi tényezők meghatározó szerepéről aligha szóltott bárki is meggyőzőbben, mint a zsarnokság kézikönyveként olvasható *A császár* című tényregény szerzője, az ekkor szintén a hajógyárban tartózkodó Ryszard Kapuściński: „Tizenkét augusztusi nap a tengerparton – Szczecin, aztán Gdańsk és Elbląg. Az utca hangulata nyugodt, de feszült is, a munkások érzik saját igazukat, ezért komolyak és öntudatosak. Ezekben a városokban új erkölcsiség győzött. Senki sem ivott, nem randalírozott, nem ébredt reggel nyomasztó, kába másnapossággal. A bűnözés nullára esett vissza... Ezekben a napokban a hajógyár kapuit és más üzemek bejáratait elárasztották a virágok. Mert az augusztusi sztrájk drámai küzdelem volt, de ünnep is. A jogokért folytatott küzdelem és a Kiegyenesített Gerincek, az Emelt Fők Ünnepe. ... A Tengerparton harcot indítottak a nyelvért is, a lengyel nyelv tisztaságáért, azért, hogy a szavak visszanyerjék egyértelmű jelentésüket, hogy beszédünk megtisztuljon a frázisoktól és a badarságtól, megszabaduljon a zavaros dadogók sáskahadától.”

Ebben a hangulatban a Decemberi Áldozatok Emlékművérnek megépítésére pár nap alatt 5 millió zloty gyűlt össze. Andrzej Zajaczkowski és Andrzej Chodakowski filmrendezők a tárgyalásról dokumentumfilmet készítettek, amelyet pár hét múlva, az akadémikusok cenzúra ellenállását legyőzve, *Munkások '80* címmel az egész országban vetítettek. A munkás névnek a nagyvilágban olyan becsülete, mint 1980 lengyel augusztusában és szeptemberében, aligha volt bármikor is. Ezzel függhet össze az is, hogy augusztus 29-én a gyárba érkezett Andrzej Wajda, aki ígéretet tett, hogy a munkásság elmúlt tíz évének drámai történetéről filmet készít. Azzal a javaslattal, hogy a film címe *Vasember* legyen, egy hajógyári gépszerező állt elő.

Ugyanezen a napon több sziléziai bányában is szolidarizáló sztrájkba kezdtek. A hatalmat ezzel nehezen kivédhető csapás érte. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy augusztus 30-án Szczecinben a sztrájkolók és a kormányküldöttek aláírták a sajtó megállapodásukat. Gdańskban az egyezmény aláírását attól tették függővé, hogy

a kormány kötelezi-e magát a politikai foglyok szabadon engedésére. Az erre vonatkozó követelés függelékében a már hétszáz üzemet képviselő Üzemközi Sztrájkbizottság azoknak a névsorát is közzétette, akiket augusztusban tartóztattak le (többek között Adam Michniket és Jacek Kurońt). Miután Mieczysław Jagielski e kérdésben is sikeresen egyeztetett Varsóval, augusztus 31-én 17 órakor a Lenin Hajógyárban is megtörtént az egyezmény ünnepélyes aláírása.

Szeptember 1-jén a sziléziai Jastrzębiébe is kormánydelegáció utazott, hogy a bányászokkal és a kohászokkal egyezséget kössön. Két nappal később ott is aláírták a megállapodást.

Szeptember 5-ről 6-ra virradó éjszaka tartották meg a LEMP KB VI. plénumát, amelyen bejelentették, hogy Edward Giereket „betegsége” miatt felmentették első titkári funkciójából, s helyére Stanisław Kaniát választották.

Hosszú huzavona után a Varsói Kerületi Bíróság 1980. november 10-én jegyezte be a Szolidaritást, amelynek elnöke Lech Wałęsa lett. Úgy tetszett, hogy a Szolidaritás történetének először az 1981. december 13-án Wojciech Jaruzelski tábornok, LEMP első titkár, miniszterelnök és honvédelmi miniszter által bevezetett hadiállapot vetett véget..., majd a kerekasztal-tárgyalásokat követő 1989-es júniusi választási győzelem..., majd a Szolidaritás Választási Blokk 2001-es veresége... És mégis... Ki tudja, hogy a Kiegyenesített Gerincnek, az Emelt Főnek, a nyelv tisztaságáért folytatott harcnak nem tart-e még ma is a története? ■

Jacek Kuroń